

Mirosław Nesterowicz

Przekształcenia w prawie zobowiązań (1990–2001)

Przekształcenie ustroju politycznego i społeczno-gospodarczego wymaga poważnych zmian systemu prawnego, w tym prawa cywilnego i gospodarczego. Wyrazem tego są kolejne etapy nowelizacji kodeksu cywilnego i uchwalania ustaw szczególnych. Doniosłe znaczenie miała zwłaszcza nowelizacja z 28 lipca 1990 r. (Dz.U. Nr 55, poz. 321) dokonująca z dniem 1 października 1990 r. w kodeksie cywilnym wielu zmian o charakterze fundamentalnym. Zmiany te zmierzały do uchylenia przepisów dotyczących szczególnego traktowania jednostek gospodarki uspołecznionej i wprowadzenia zasady równości wobec prawa wszystkich podmiotów stosunków cywilnoprawnych oraz do tworzenia ustawodawstwa odpowiadającego wymaganiom gospodarki rynkowej. Unormowane zostały instytucje mające chronić strony stosunków cywilnoprawnych przed skutkami inflacji (umowne klauzule waloryzacyjne, sądowa waloryzacja świadczeń pieniężnych) oraz klauzula *rebus sic stantibus*, dodano przepisy o przekazie i papierach wartościowych.

Istotne zmiany przyniosły również kolejne ustawy wprowadzające nowe przepisy dotyczące zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, rękojmi, gwarancji, odpowiedzialności za produkt, leasingu, umowy agencyjnej, odpowiedzialności hoteli i podobnych zakładów, umowy składu, wzorców umownych, niedozwolonych klauzul umownych, umów zawieranych poza lokalem przedsiębiorstwa i umów zawieranych na odległość, *timesharingu*, umowy o usługi turystyczne oraz dostosowujące polskie prawo do prawa Unii Europejskiej, zwłaszcza w dziedzinie ochrony konsumenta. Jakkolwiek trzon prawa zobowiązań ma charakter trwały, to jednak zmiany są liczne i ciągle trwają. W tej pracy zostaną przedstawione nowe regulacje z uwzględnieniem najważniejszych orzeczeń sądowych w kolejności systematyki zobowiązań w kodeksie cywilnym.

1. Zasada swobody umów. Art. 353¹ k.c. Dodany został art. 353¹ k.c. stanowiący swobodę umów. Zgodnie z tym przepisem strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego.

Kodeks cywilny wprowadza prymat umowy nad wzorcem umowy (art. 385 § 1 k.c.). Zasada swobody umów oznacza, że:

— strony decydują same o zawarciu lub niezawarciu umowy (art. 397–404 k.c. o obowiązku zawierania umów zostały uchylone). Jedynie jednostki gospodarcze świadczące usługi nie mogą bezpodstawnie odmówić zawarcia umowy,

- istnieje swoboda doboru kontrahenta,
- strony mogą kształtować umowę w sposób dowolny,
- forma umowy (poza-wyjątkami) zależy od woli stron.

W praktyce swobodę umów ograniczają umowy adhezyjne (przystąpienia) oparte na ogólnych warunkach, wzorach umów lub regulaminie. Ochronę strony słabszej zapewnia art. 385¹–385³ k.c. Granicami swobody umów jest właściwość zobowiązania, ustawa (np. art. 558 § 1 zd. 2, art. 437 k.c., ustawodawstwo antymonopolowe), zasady współżycia społecznego (art. 5 k.c. — nadużycie prawa podmiotowego). Strony mogą kształtować każdy stosunek prawny w powyższych granicach; skoro go powołały, to *pacta sunt servanda* (wyjątek np. art. 357¹, art. 358¹ § 3, art. 896 k.c.). Art. 353¹ k.c. jest normą typu *ius cogens* i dlatego wymaga ścisłej interpretacji na tle dyspozytywnej co do zasady regulacji prawa zobowiązań¹. Ocena, czy ustalenie treści stosunku zobowiązaniowego lub jego celu jest dopuszczalne w odniesieniu do zagadnień, które ustawa normuje w sposób imperatywny, musi opierać się na konkretnych przepisach ustawy (orzecz. SN z 16 II 2001 r., IV CKN 244/00, OSP 3/2002, poz 39 z glosą K. Bączyk, ibidem).

2. Staranność dłużnika. Art. 355 § 2 k.c. Zmieniony art. 355 § 2 k.c. stanowi, że należyta staranność dłużnika w zakresie prowadzonej przez niego działalności gospodarczej określa się przy uwzględnieniu zawodowego charakteru tej działalności. Oznacza to, że wobec osób prowadzących działalność gospodarczą zawodowo (profesjonalistów) miernik staranności, obiektywny i abstrakcyjny, powinien być podwyższony, np. staranność biura podróży w wykonaniu swoich zobowiązań wobec klientów, staranność przedsiębiorstwa świadczącego usługi, staranność pośrednika w sprzedaży

¹ Zob. M. Saffjan, *Zasada swobody umów (uwagi wstępne na tle wykładni art. 353¹ k.c.)*, Państwo i Prawo 1993, z. 4; Cz. Żuławska, *Wokół zasady wolności umów (art. 353¹ k.c. i wykładnia zwyczajnej)*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo CCXXXVIII, Wrocław 1994; Z. Radwański, *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 1997, s. 43.

samochodów (zob. uchwałę SN z 18 XII 1990 r., III CZP 67/90, OSP 1991, z. 10, poz. 230 z głosem M. Nesterowicza). Brak wymaganego stopnia staranności stanowi winę dłużnika, co prowadzi do odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną wierzycielowi na skutek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania (art. 471 w zw. z art. 472 k.c.). Należyta staranność dłużnika, określana przy uwzględnieniu zawodowego charakteru prowadzonej przez niego działalności gospodarczej obejmuje także znajomość obowiązującego prawa oraz następstw z niego wynikających w zakresie prowadzonej działalności gospodarczej (wyrok SN z 17 VIII 1993 r., III CRN 77/93, OSN 1994, z. 3, poz. 69)².

3. Klauzula *rebus sic stantibus*. Art. 357¹ k.c.

1) Przepis ten przywraca w nieco zmodyfikowanej formie klauzulę *rebus sic stantibus* normowaną w art. 269 k.c.³ Jest to wyjątek od zasady *pacta sunt servanda*. Klauzula ta pozwala sądowi ingerować w treść zobowiązania. Przesłanką jej zastosowania jest nadzwyczajna zmiana stosunków pomiędzy powstaniem a wykonaniem zobowiązania, na skutek czego spełnienie świadczenia (choć możliwe, w przeciwnym razie zachodziłaby niemożliwość świadczenia) byłoby połączone z nadmiernymi trudnościami albo groziłoby jednej ze stron rażąca strata, czego strony nie przewidywały przy zawarciu umowy. Nadzwyczajna zmiana stosunków powinna mieć charakter obiektywny (np. klęski żywiołowe), choć nie zawsze powszechny (np. jeżeli A zobowiązał się w umowie przedwstępnej zawartej w formie aktu notarialnego sprzedać swoje mieszkanie osobie B, gdyż otrzymał w drodze spadku dom C, dokąd zamierzał się przenieść, a tymczasem po zawarciu umowy dom C spłonął). Nadmierna trudność w spełnieniu świadczenia dotyczy głównie dłużnika, natomiast groźba rażącej straty obu stron. Klauzula nie może być stosowana, gdy chodzi o ponoszenie przez strony normalnego ryzyka trudności lub strat. Dla przewidywalności następstw okoliczności (zdarzeń) mających charakter nadzwyczajny należy przyjąć chwilę zawarcia umowy.

² Por. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Nowe tendencje w zakresie odpowiedzialności zawodowej*, [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego*, Kraków 1994.

³ Zob. B. Gawlik, *Klauzula rebus sic stantibus w znowelizowanym kodeksie cywilnym*, *Nowe Prawo* 1990, nr 10-12; A. Brzozowski, *Regulacja wpływu zmiany okoliczności na zobowiązania w świetle nowelizacji kodeksu cywilnego z dnia 28 lipca 1990 r.*, *Palestra* 1992, nr 5-6; idem, *Wpływ zmiany okoliczności na zobowiązania w prawie polskim (na tle prawa niektórych państw obcych)*, Warszawa 1992; E. Skowrońska, *Klauzula rebus sic stantibus. Sądowa waloryzacja świadczeń pieniężnych w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, *Przegląd Sądowy* 1994, nr 7-8; A. Szumański, *Ochłona prawna strony dotkniętej skutkami zmiany okoliczności (analiza prawnoporównawcza)*, *Państwo i Prawo* 1994, z. 7-8; W. Robaczyński, *Sądowa zmiana umowy*, Warszawa 1998.

2) Stosując klauzulę *rebus sic stantibus* sąd może — po rozważeniu interesów stron — zgodnie z zasadami współzycia społecznego, inaczej niż w umowie, oznaczyć sposób wykonania zobowiązania (np. odroczyć termin spełnienia świadczenia lub rozłożyć je na raty) lub wysokość świadczenia albo nawet orzec o rozwiązaniu umowy. Rozwiązując umowę, sąd może, w miarę potrzeby, orzec o rozliczeniach stron.

3) Kodeks cywilny poza niektórymi przepisami (np. art. 458, 622, 629–632, 721, 896–899, 907 § 2, 913 k.c.) nie dawał podstaw do uwzględnienia nadzwyczajnej zmiany stosunków. Orzecznictwo odwoływało się do art. 354 k.c. czy art. 5 k.c. Obecny art. 357¹ k.c. wypełnia więc niewątpliwą lukę. Musi być jednak stosowany zgodnie z jego treścią, nie tam, gdzie zachodzi istotna zmiana siły nabywczej pieniądza, gdyż jest to przesłanka do waloryzacji umownej lub sądowej (art. 358¹ § 3 k.c.). W uchwale z 26 listopada 1991 r., III CZP 122/91, OSP 1992, z. 7–8, poz. 170, SN orzekł, że dopuszczalne jest stosowanie art. 357¹ § 1 k.c. w sprawach o odszkodowanie z umowy ubezpieczenia, w której określono górną granicę odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń, z czym trudno się zgodzić. Poza tym w danej sprawie nie było żadnych przesłanek do zastosowania klauzuli *rebus sic stantibus*, uchwała SN nie ma więc żadnego pokrycia w stanie faktycznym. Prawidłowy natomiast był wyrok Sądu Rejonowego, który zasądził odszkodowanie ubezpieczeniowe stosując waloryzację świadczenia pieniężnego na podstawie art. 358¹ § 3 k.c.⁴ W kolejnych sprawach Sąd Najwyższy podtrzymał stanowisko co do stosowania art. 357¹ k.c. w sprawach o odszkodowanie z umowy ubezpieczenia, w której określono wysokość sumy gwarancyjnej (zob. uchwałę SN z 31 V 1994 r., III CZP 74/95, OSP 1995, z. 2, poz. 32 oraz uchwałę SN (7) z 29 XII 1994 r., III CZP 120/94, OSN 1995, z. 4, poz. 55), co wywołuje krytykę w doktrynie⁵.

4) W procesie o świadczenie nie można domagać się zastosowania art. 357¹ k.c. w formie zarzutu jako środka obrony pozwanego. Pozwany może to uczynić jedynie w pozwie wzajemnym (uchwała SN z 27 III 2001 r., III CZP 54/00, OSN 2001, z. 10, poz. 145).

4. Zasada nominalizmu i waloryzacja świadczeń pieniężnych. Art. 358¹ k.c.

1) Art. 358¹ k.c. utrzymał zasadę nominalizmu (zapłatę długu według wartości nominalnej znaków pieniężnych bez względu na to, czy pomiędzy

⁴ Zob. glosy A. Szpunara i A. Brzozowskiego, Państwo i Prawo 1992, z. 12; M. Nestorowicza, Przegląd Sądowy 1993, nr 7–8.

⁵ Zob. A. Szpunar, glosa do uchwały SN z 29 XII 1994 r., Państwo i Prawo 1995, z. 7; T. Wiśniewski w: *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. I, Warszawa 1997, s. 29.

powstaniem a wykonaniem zobowiązania nastąpił spadek czy wzrost siły nabywczej pieniądza), jednakże wyraźnie ograniczył jej stosowanie tylko do zobowiązań pieniężnych *sensu stricto* (a więc których przedmiotem od chwili ich powstania jest suma pieniężna — uchwała SN z 28 X 1993 r., III CZP 142/93, OSN 1994, z. 4, poz. 82). Zasada nominalizmu nie ma zastosowania do zobowiązań niepieniężnych ze świadczeniem pieniężnym, jak w szczególności z tytułu naprawienia szkody, o zwrot wartości pożytków i nakładów, o zwrot wartości bezpodstawnego wzbogacenia. Zasada nominalizmu jest podstawą systemu pieniężnego państwa. Ujemnym skutkiem jej działania w warunkach inflacji mają zapobiegać nowo dodane przepisy, wprowadzające umowne klauzule waloryzacyjne i sądową waloryzację (art. 358¹ § 2 i § 3 k.c.)⁶. Strony mogą zabezpieczyć się przed skutkami spadku wartości pieniądza poprzez zastosowanie w umowie dla świadczenia pieniężnego innego miernika wartości niż pieniądz. Miernikiem takim mogą być waluty obce (klauzula walutowa), złoto (klauzula złota) lub różne towary — jak zboże, węgiel, paliwa płynne, grunt itp. (klauzula indeksowa). Dłużnik ma spełnić świadczenie przez zapłatę sumy pieniężnej, która odpowiada wartości ustalonego w umowie miernika.

2) Waloryzacja sądowa może nastąpić w razie istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza po powstaniu zobowiązania. Nie chodzi tu o każdą zmianę wartości pieniądza, gdyż strony muszą ponosić pewne ryzyko kontraktowe. Sąd, dokonując waloryzacji, może zmienić wysokość lub sposób spełnienia świadczenia pieniężnego, chociażby były ustalone w umowie lub w orzeczeniu (np. o dział spadku, o zniesieniu współwłasności). Art. 358¹ § 3 k.c. nie przewiduje żadnych mierników siły nabywczej pieniądza. Sąd orzeka więc według własnego uznania, kierując się jedynie interesem stron i zasadami współżycia społecznego. Sąd może wziąć pod uwagę tzw. wskaźnik inflacji, stopień wzrostu cen, wysokości wynagrodzeń, kursy walut obcych, wzrost wartości nieruchomości gruntowych, lokali itp. Zastosowanie odpowiedniego miernika powinno zależeć od rodzaju zobowiązania w konkretnej sprawie. Niedopuszczalne jest uznanie społeczno-gospodarczego celu umowy i rodzaju zobowiązania za podstawowe kryterium waloryzacji (orzecz. SN z 2 XII 1999 r., III CKN 489/98, OSN 2000, z. 7, poz. 130).

3) Waloryzacja sądowa dotyczyć może zarówno zobowiązań wykonanych, jak i niewykonanych. Przyjęcie przez wierzyciela świadczenia we-

⁶ Zob. A. Brzozowski, *Z problematyki reformy polskiego prawa cywilnego — nowa regulacja nominalizmu i waloryzacji*, *Palestra* 1991, nr 1–2; idem, *Klauzule zabezpieczające wartość świadczenia pieniężnego w obrocie gospodarczym w świetle § 2 i § 4 art. 358¹ oraz art. 353¹ k.c.*, *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego* 1991, nr 10; T. Wiśniewski, *W sprawie interpretacji art. 358¹ § 3 k.c.*, *Przegląd Sądowy* 1992, nr 3; J. Sztompka, *Granicz waloryzacji sądowej z art. 358¹ § 3 k.c.*, *Przegląd Sądowy* 1994, nr 3.

dług wartości nominalnej nie stoi na przeszkodzie dochodzenia jego waloryzacji, jeżeli w chwili wykonania zobowiązania istniała istotna zmiana siły nabywczej pieniądza i wierzyciel takiego spełnienia zobowiązania nie zaakceptował (wyrok SA w Łodzi z 14 X 1993 r., I ACr 455/93, Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych, PS 1994 nr 4). Zobowiązanie nie wygasa, gdyż nie zostało należycie wykonane (art. 354 k.c.); zob. wyrok SN z 28 IX 1993 r., I CRN 74/93, OSN 1994, z. 7–8, poz. 162. Przyjęcie jednak świadczenia bez zastrzeżeń oznacza wygaśnięcie zobowiązania. Podobnie spełnienie świadczenia pieniężnego po wytoczeniu powództwa nie pozbawia wierzyciela uprawnienia do żądania waloryzacji tego świadczenia (uchwała SN z 20 III 1992 r., III CZP 14/92, OSN 1992, z. 9, poz. 161, z głosem A. Szpunara, OSP 1993, z. 6, poz. 118).

4) Artykuł 358¹ § 3 k.c. stosuje się do zobowiązań powstałych od dnia wejścia w życie ustawy (1 października 1990 r.), a do zobowiązań powstałych od dnia 30 października 1950 r. (tj. zmiany systemu pieniężnego) jeszcze nie przedawnionych i nie wykonanych tylko do świadczeń w części nie wykonanej (art. 12 ust. 2 ustawy z 28 lipca 1990 r.).

W uchwale z 3 października 1990 r., III CZP 49/90, OSN 1991, z. 4, poz. 46, SN orzekł, że przepis art. 358¹ § 3 k.c. ma zastosowanie również do nieuiszczonych jeszcze spłat, zasądzonych przed wejściem w życie ustawy prawomocnym orzeczeniem na rzecz trwale niezdolnego do pracy współwłaściciela nieruchomości rolnej, jeżeli okoliczności uzasadniające zastosowanie powołanego przepisu nastąpiły po wydaniu tego orzeczenia.

5) Zdaniem SN (7) wyrażonym w uchwale z 10 kwietnia 1992 r., III CZP 126/91, OSN 1992, z. 7–8, poz. 121 wysokość nominalnej renty miesięcznej, określonej w umowie ubezpieczenia renty odroczonej oraz natychmiast płatnej, a także wysokości nominalnej sumy ubezpieczenia zaopatrzenia dzieci, mogą być zmienione na podstawie art. 358¹ § 3 k.c.

Nie jest dopuszczalne jednak mechaniczne przerachowanie świadczenia poprzez stosowanie raz ustalonych mierników (orzecz. SN z 19 stycznia 1999 r., II CKN 202/98, OSN 1999, z. 5, poz. 121; zob. też uchwałę SN z 24 I 1996 r., III CZP 196/95, OSN 1996, z. 6, poz. 78).

Z uzasadnienia uchwały SN (7) z 14 grudnia 1990 r., III PZP 5/90, OSN 1991, z. 7, poz. 78 wynika, że art. 907 § 2 k.c., gdy chodzi o zmianę wysokości renty uzupełniającej i art. 358¹ § 3 k.c. mogą być stosowane niezależnie. Według SN art. 358¹ § 3 k.c. dopuszcza waloryzowanie renty uzupełniającej jedynie ze względu na spadek wartości pieniądza, przy braku przesłanek pozwalających na podwyższenie renty na podstawie art. 907 § 2 k.c.

W uchwale z 6 sierpnia 1991 r., III CZP 66/91, OSP 1992, z. 5, poz. 102, SN wyraźnie stoi na stanowisku dopuszczalności waloryzacji wysokości poszczególnych rat rentowych na podstawie art. 358¹ § 3 k.c. Stanowisko

to trudno podzielić, jako że renta nie jest zobowiązaniem pieniężnym w ścisłym znaczeniu, lecz zobowiązaniem niepieniężnym ze świadczeniem pieniężnym (co trafnie podnosi w głosie A. Szpunar, ibidem, twierdząc, że orzeczc. SN tworzy „złe prawo”). Odmienne stanowisko zajął SN w uchwale z 20 kwietnia 1994 r., III CZP 58/94, OSN 1994, z. 11, poz. 207, głosząc, że istotny spadek siły nabywczej pieniądza może uzasadniać zmianę wysokości renty odszkodowawczej wyłącznie na podstawie art. 907 § 2 k.c. (zob. też orzeczc. SN z 28 X 1993 r., III CZP 142/93, OSN 1994, z. 4, poz. 82).

6) Art. 358¹ § 3 k.c. (w zw. z art. 300 k.p.) może mieć również zastosowanie w sprawach ze stosunku pracy. Przepisy prawa pracy nie regulują ani zasady nominalizmu, ani waloryzacji świadczeń pieniężnych, jak też jej nie wyłączają (uchwały SN z 13 III 1992 r., I PZP 14/92, OSN 1992, z. 9, poz. 160 oraz z 3 IV 1992 r., I PZP 19/92, OSN 1992, z. 9, poz. 166).

7) Waloryzacja należności głównej nie wyłącza żądania zasądzenia odsetek. Wysokość odsetek ustawowych należnych w danym okresie powinno się uwzględniać jako jeden z elementów podlegających ocenie sądu przy zastosowaniu art. 358¹ § 3 k.c. (wyrok SN z 16 IX 1993 r., I PRN 70/93, OSN 1994, z. 5, poz. 113).

8) Zmiana wysokości świadczenia pieniężnego płatnego okresowo (renta odroczone lub natychmiast płatna), dokonana przez sąd na podstawie art. 358¹ § 3 k.c. nie wyklucza możliwości ponownej waloryzacji i świadczenia w razie późniejszej istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza (uchwała SN z 21 X 1994 r., III CZP 135/94, OSN 1995, z. 2, poz. 37).

9) Uiszczona w pieniądzu cena nabycia nieruchomości sprzedanej na podstawie nieważnej umowy (bez zachowania aktu notarialnego) podlega zwrotowi według wartości nominalnej. Jeżeli na poczet ceny świadczone zostały usługi, zwrotowi podlega ich wartość ustalona według cen z chwili, w której przysporzyły one zbywcy korzyść majątkową. W obu wypadkach do świadczenia należnego nabywcy ma zastosowanie art. 358¹ § 3 k.c. (uchwała SN z 8 X 1992 r., III CZP 117/92, OSN 1993, z. 3, poz. 57).

10) Nominalna wysokość świadczenia należnego z tytułu trwałego inwalidztwa ubezpieczonego od NW może być zmieniona stosownie do art. 358¹ § 3 k.c. (wyrok SN z 11 III 1993 r., III CRN 14/93, OSN 1993, z. 12, poz. 230).

11) Artykuł 358¹ § 3 k.c. ma zastosowanie do rozliczenia wkładu mieszkaniowego z byłym członkiem spółdzielni (uchwała SN z 9 IV 1992 r., III CZP 32/92, OSN 1992, z. 11, poz. 194).

12) Artykuł 358¹ § 3 k.c. nie stosuje się do kredytów bankowych oraz kwot zdeponowanych na rachunkach bankowych, jak również do kredytów i pożyczek o charakterze socjalnym (art. 13 ustawy z 28 lipca 1990 r.).

13) Wkład zgromadzony na mieszkaniowej książeczce oszczędnościowej, jak i premia gwarancyjna należna posiadaczowi książeczki nie podle-

gają waloryzacji na podstawie art. 358¹ § 3 k.c. (uchwała SN (7) z 29 VII 1993 r., III CZP 58/93, OSN 1993, z. 12, poz. 208).

14) Paragraf 5 art. 358¹ k.c. nie stoi na przeszkodzie zastosowaniu do wynagrodzeń należnych twórcom wynalazków zasad waloryzacji ujętych w art. 358¹ § 3 k.c. (wyrok SN z 22 II 1994 r., I PRN 125/93, OSN 1994, z. 12, poz. 244).

15) Z żądaniem waloryzacji nie może wystąpić do sądu strona prowadząca przedsiębiorstwo, jeżeli świadczenie pozostaje w związku z prowadzeniem tego przedsiębiorstwa (art. 358¹ § 4 k.c.). Jest to regulacja budząca krytykę — zob. uchwałę SN z 17 III 1993 r., III CZP 30/93, OSN 1993, z. 9, poz. 154.

5. Wzorce umowne. Art. 384–385⁴ k.c. — zmienione zostały przez ustawę z 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (Dz.U. Nr 22, poz. 271). Zmiany dotyczą wzorców umownych (ogólnych warunków umów, ich wzorów, regulaminów) i wprowadzania niedozwolonych klauzul umownych, co stanowi implementację dyrektywy 93/13/EWG o niedozwolonych klauzulach w umowach konsumenckich z 5 kwietnia 1993 r. Znikają z obrotu ogólne warunki, regulaminy, wzory umów wydawane w drodze rozporządzeń RM na podstawie art. 384 k.c. w dawnym brzmieniu (obecnie na mocy art. 555¹ k.c. RM w drodze rozporządzenia określi szczegółowe warunki zawierania i wykonywania umów sprzedaży między przedsiębiorcami a konsumentem), jak również podział na wzorce kwalifikowane i niekwalifikowane. Szczególna ochrona dotyczy konsumentów, jakkolwiek niektóre przepisy odnoszą się także do obrotu niekonsumenckiego. Według art. 385¹ § 1 k.c. postanowienia umowy zawieranej z konsumentem nie uzgodnione indywidualnie nie wiążą go, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (niedozwolone postanowienia umowne). Sąd Okręgowy w Warszawie — sąd antymonopolowy może uznać wzorec umowny za niedozwolony (art. 479³⁶ k.p.c.). Wyrok prawomocny uzyskuje prawomocność rozszerzoną, a więc ma skutek wobec osób trzecich od chwili wpisania uznanego za niedozwolone postanowienia wzorca umowy do rejestru, prowadzonego przez Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (art. 479⁴³ k.p.c.)⁷.

6. Zawarcie umowy. Art. 386 k.c. Zasadą jest, że do zawarcia umowy poprzez ofertę konieczne jest przyjęcie oferty przez jej adresata albo przy-

⁷ Por. E. Łętowska, *Ustawa o ochronie niektórych praw konsumentów. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 70 i n.

stąpienie do wykonania umowy (art. 66 i n. k.c.). Milczenie oblata, czyli brak odpowiedzi na ofertę, na ogół nie oznacza przyjęcia oferty. Istotny wyjątek wprowadza nowy art. 386 k.c., który stanowi, że jeżeli osoba prowadząca działalność gospodarczą otrzyma ofertę zawarcia umowy w ramach swej działalności od osoby, z którą pozostaje w stałych stosunkach, brak odpowiedzi uważa się za przyjęcie oferty.

7. Obowiązek zawierania umów pomiędzy j.g.u. Art. 397–404 k.c. zostały uchylone, co jest konsekwencją równości podmiotów prawa cywilnego, eliminacji z kodeksu cywilnego pojęcia j.g.u. oraz wprowadzenia zasady swobody umów.

8. Przepadek świadczenia na rzecz Skarbu Państwa. Art. 412 k.c. Od chwili wejścia w życie kodeksu cywilnego narosła olbrzymia literatura i orzecznictwo na tle interpretacji stosowania art. 412 o przypadku świadczenia na rzecz Skarbu Państwa⁸. Wiele wypowiedzi jest nadal aktualnych, lecz wiele straciło znaczenie w zmienionym stanie prawnym.

Znowelizowany art. 412 k.c. przewiduje, że przypadek nie następuje, jak dotąd, z mocy prawa, lecz z mocy orzeczenia sądowego (jednakże korzyści majątkowe, rzeczowe i finansowe uzyskane przez partie polityczne od osób zagranicznych w rozumieniu prawa dewizowego i osób prawnych z wyłącznym udziałem podmiotów zagranicznych podlegają z mocy ustawy przypadkowi na rzecz Skarbu Państwa — art. 6 ust. 4 ustawy z 28 lipca 1990 r. o partiach politycznych — Dz.U. Nr 54, poz. 312). Jest to zgodne z tendencją do większej swobody sędziowskiej w orzekaniu, lecz jednocześnie nakłada na sąd obowiązek bardziej wnikliwego rozpatrzenia sprawy. Wyrok wydany na podstawie art. 412 k.c. zasądzający świadczenie będzie miał charakter konstytutywny, a nie jak poprzednio — deklaratoryjny. Pozostałe zmiany w art. 412 zd. 1 uściślają przesłanki przypadku świadczenia zgodnie z dotychczasowym orzecznictwem. Konieczną przesłanką do orzeczenia przypadku świadczenia jest istnienie po stronie spełniającego świadczenie świadomości czynu zabronionego przez ustawę, jak i niegodziwości czynu, lub czasami samej niegodziwości czynu (sprzeczności z zasadami współżycia społecznego, dobrymi obyczajami, zasadami moralności), nawet gdy czyn nie jest zabroniony przez ustawę (np. wynagrodzenie za pośrednictwo przy adopcji dziecka czy za poszukiwanie osoby na „zastępczą matkę”). Nie wystarczy niedbalstwo w upewnieniu się o takim charakterze dokonywanej czynności (orzecz. SN z 9 X 1964 r., I CR 369/68, OSPiKA 1969, z. 7–8, poz. 166). Tylko dobrowolny udział stron może uzasadniać

⁸ Zob. M. Nesterowicz w: *Kodeks cywilny z komentarzem*, wyd. II, t. I, Warszawa 1989, s. 389 i n.

przepadek. Sąd nie powinien stosować przypadku do świadczenia spełnionego pod naciskiem okoliczności, które sprawiają, że spełnienie lub przyjęcie świadczenia traci cechę niegodziwości. Nie podlega zatem przypadkowi np. suma wpłacona na żądanie — za przyjęcie do szpitala chorego wymagającego szybkiej pomocy lekarskiej. W takim przypadku wpłacającemu należy się zwrot zapłaconej kwoty zgodnie z art. 411 pkt 1 k.c.

9. Gra lub zakład. Art. 413 k.c. Wydawanie zezwoleń na prowadzenie gier lub zakładów zostało unormowane ustawą z 29 lipca 1992 r. o grach losowych i zakładach wzajemnych (tekst jedn. Dz.U. z 1998 r. Nr 102, poz. 650).

10. Odpowiedzialność Skarbu Państwa i jednostek samorządu terytorialnego. Art. 417–420² k.c. Wprowadzenie samorządu terytorialnego gmin i związków międzygminnych mających osobowość prawną oraz komunalnych osób prawnych i przejęcie przezeń wielu zadań, należących uprzednio do administracji rządowej i państwowych osób prawnych (ustawa z 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym, Dz.U. Nr 16, poz. 95 z późn. zm.; ustawa z 17 maja 1990 r. o podziale zadań i kompetencji określonych w ustawach szczególnych pomiędzy organy gminy a organy administracji rządowej oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz.U. Nr 34, poz. 198), a następnie kolejnych jednostek samorządu terytorialnego — powiatu i województwa (ustawy z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz.U. Nr 91, poz. 578 i o samorządzie województwa, Dz.U. Nr 91, poz. 576), spowodowały konieczność określenia podstaw odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez czyny niedozwolone ich funkcjonariuszy. Odpowiedzialność ta została powiązana z regulacją odpowiedzialności Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych (art. 417–420 k.c.) i odzwierciedla podział zadań samorządu terytorialnego na własne i zlecone. Jednostka samorządu terytorialnego ponosi odpowiedzialność na takich samych zasadach jak Skarb Państwa. Jeżeli jednak szkoda została wyrządzona przez funkcjonariusza jednostki samorządu terytorialnego przy wykonywaniu określonych ustawami zadań z zakresu administracji rządowej lub zleconych przez ustawy albo powierzonych odpowiedzialność za szkodę ponoszą Skarb Państwa i jednostka samorządu terytorialnego solidarnie (art. 420² k.c.). Problem się skomplikował ze względu na art. 77 ust. 1 Konstytucji RP, który głosi, że: „Każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej”. Do tego artykułu muszą zostać dostosowane przepisy art. 417–420² k.c. W miejsce winy funkcjonariusza Konstytucja wprowadza przesłankę bezprawności działania organu władzy publicznej, co w istotny sposób zmienia zasady odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez organy

przepadek. Sąd nie powinien stosować przypadku do świadczenia spełnionego pod naciskiem okoliczności, które sprawiają, że spełnienie lub przyjęcie świadczenia traci cechę niegodziwości. Nie podlega zatem przypadkowi np. suma wpłacona na żądanie — za przyjęcie do szpitala chorego wymagającego szybkiej pomocy lekarskiej. W takim przypadku wpłacającemu należy się zwrot zapłaconej kwoty zgodnie z art. 411 pkt 1 k.c.

9. Gra lub zakład. Art. 413 k.c. Wydawanie zezwoleń na prowadzenie gier lub zakładów zostało unormowane ustawą z 29 lipca 1992 r. o grach losowych i zakładach wzajemnych (tekst jedn. Dz.U. z 1998 r. Nr 102, poz. 650).

10. Odpowiedzialność Skarbu Państwa i jednostek samorządu terytorialnego. Art. 417–420² k.c. Wprowadzenie samorządu terytorialnego gmin i związków międzygminnych mających osobowość prawną oraz komunalnych osób prawnych i przejęcie przezeń wielu zadań, należących uprzednio do administracji rządowej i państwowych osób prawnych (ustawa z 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym, Dz.U. Nr 16, poz. 95 z późn. zm.; ustawa z 17 maja 1990 r. o podziale zadań i kompetencji określonych w ustawach szczególnych pomiędzy organy gminy a organy administracji rządowej oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz.U. Nr 34, poz. 198), a następnie kolejnych jednostek samorządu terytorialnego — powiatu i województwa (ustawy z 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz.U. Nr 91, poz. 578 i o samorządzie województwa, Dz.U. Nr 91, poz. 576), spowodowały konieczność określenia podstaw odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez czyny niedozwolone ich funkcjonariuszy. Odpowiedzialność ta została powiązana z regulacją odpowiedzialności Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych (art. 417–420 k.c.) i odzwierciedla podział zadań samorządu terytorialnego na własne i zlecone. Jednostka samorządu terytorialnego ponosi odpowiedzialność na takich samych zasadach jak Skarb Państwa. Jeżeli jednak szkoda została wyrządzona przez funkcjonariusza jednostki samorządu terytorialnego przy wykonywaniu określonych ustawami zadań z zakresu administracji rządowej lub zleconych przez ustawy albo powierzonych odpowiedzialność za szkodę ponoszą Skarb Państwa i jednostka samorządu terytorialnego solidarnie (art. 420² k.c.). Problem się skomplikował ze względu na art. 77 ust. 1 Konstytucji RP, który głosi, że: „Każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej”. Do tego artykułu muszą zostać dostosowane przepisy art. 417–420² k.c. W miejsce winy funkcjonariusza Konstytucja wprowadza przesłankę bezprawności działania organu władzy publicznej, co w istotny sposób zmienia zasady odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez organy

władzy publicznej lub inne osoby wykonujące funkcje wynikające z władzy publicznej Państwa i samorządu terytorialnego.

W wyroku z 4 XII 2001 r. (SK 18/2000) Dz.U. Nr 145, poz. 1638 Trybunał Konstytucyjny orzekł, że art. 417 k.c. musi być rozumiany w ten sposób, że Skarb Państwa ponosi odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez niezgodne z prawem działanie funkcjonariusza państwowego przy wykonywaniu powierzonej mu czynności. Natomiast art. 418 k.c. jest niezgodny z art. 77 ust. 1 Konstytucji i traci moc prawną.

11. Roszczenia nasciturusa. Art. 446¹ k.c. Dziecko z chwilą urodzenia może żądać naprawienia szkód doznanых na skutek czynu niedozwolonego przed urodzeniem, i to zarówno po poczęciu, jak i przed poczęciem⁹. Unormowanie przyjęte w art. 446¹ k.c. jest zgodne z dotychczasowym stanowiskiem orzecznictwa — zob. orzeczn. SN z 3 V 1967 r., II PR 120/67, NP 1968, nr 1; orzeczn. SN z 8 I 1965 r., II CR 2/65, OSPiKA 1967, z. 9, poz. 220; orzeczn. SN z 4 IV 1966 r., II PR 139/66, OSN 1966, z. 9, poz. 158; zob. też wyrok SA w Poznaniu z 19 IV 2000 r. (IACa 1146/99, niepubl.).

12. Zadośćuczynienie za doznaną krzywdę. Art. 448 k.c. zmieniony ustawą z 23 sierpnia 1996 r. (Dz.U. Nr 114, poz. 542). W miejsce zadośćuczynienia za doznaną krzywdę na rzecz PCK, mającego cel represyjny, w razie winy umyślnej sprawcy naruszenia dobra osobistego, poszkodowany może obecnie żądać zadośćuczynienia na swoją rzecz lub na wskazany cel społeczny. Przepis pomija przesłankę winy, co wynika — jak się wydaje — z wadliwości legislacji. Według panującego w doktrynie poglądu art. 448 k.c. może znaleźć zastosowanie wyłącznie w razie zawinionego naruszenia dóbr osobistych¹⁰. Pogląd ten jest tym bardziej uzasadniony, że w innych ustawach, przewidujących zadośćuczynienie (jak np. w prawie medycznym), uchwalonych w tym samym okresie przesłanka winy jest wymieniona¹¹.

13. Odpowiedzialność za produkt. Art. 449¹–449¹¹ k.c. — dodane przez ustawę z 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez produkt niebezpieczny (Dz.U. Nr 22, poz. 271). Przepisy te stanowią implementację dyrektywy 85/374/EWG o odpowiedzialności za wadliwe produkty z 25 lipca 1985 r.

⁹ Zob. A. Szpunar, *Szkoda wyrządzona przed urodzeniem dziecka*, Studia Cywilistyczne XIII–XIV, 1969; M. Nesterowicz, *Prawo medyczne*, wyd. V, Toruń 2001, s. 173 i n.

¹⁰ Por. A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 210 i n.; B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *W sprawie wykładni art. 448 k.c.*, Przegląd Sądowy 1997, nr 1, s. 7.

¹¹ Por. M. Nesterowicz, *Nowe ustawodawstwo medyczne (osiągnięcia i błędy)*, Państwo i Prawo 1996, z. 9, s. 3 i n.

Wprowadzają odpowiedzialność na zasadzie ryzyka producenta (importera, dystrybutora, sprzedawcy) za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny. Odpowiedzialności tej nie można wyłączyć ani ograniczyć, także w razie wyboru prawa obcego. Gdy szkoda na mieniu nie przekracza kwoty będącej równowartością 500 euro, odszkodowanie na podstawie art. 449¹ k.c. nie przysługuje (franszyza)¹², a jedynie na zasadach ogólnych. Zob. też ustawę z 22 stycznia 2000 r. o ogólnym bezpieczeństwie produktów, Dz.U. Nr 15, poz. 179.

14. Regulacje prawne chroniące konsumenta — zostały wprowadzone ustawą z 2 marca 2000 r. (Dz.U. Nr 22, poz. 271):

— umowy zawierane poza lokalem przedsiębiorstwa (implementacja dyrektywy 85/577/EWG w sprawie ochrony konsumenta, w umowach zawartych poza miejscem prowadzenia handlu z 20 grudnia 1985 r.),

— umowy zawierane na odległość (implementacja dyrektywy 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady WE o ochronie konsumentów w umowach zawieranych na odległość z 20 maja 1997 r.).

Umowy te nie są zawarte definitywnie, jako że konsumentom służy 10-dniowy *tempus ad deliberandum* od zawarcia umowy, w ciągu którego może od niej odstąpić bez podania przyczyny. Umowę wówczas uważa się za niezawartą, a konsument jest zwolniony z wszelkich zobowiązań¹³.

Trzeba też wskazać na *timesharing* (prawo do czasowego korzystania z nieruchomości), wprowadzony ustawą z 13 lipca 2000 r. o ochronie nabywców prawa korzystania z budynku lub pomieszczenia mieszkalnego w oznaczonym czasie w każdym roku... (Dz.U. Nr 74, poz. 855), stanowiący implementację dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady WE nr 94/47 z 16 października 1994 r.¹⁴ Ustawa stosuje się do wszelkich umów tego rodzaju, bez względu na naturę stosunków prawnych, których stanowią podstawę. Prawo nabywcy (osoby fizycznej) może mieć postać prawa osobistego, w tym wierzytelności albo prawa rzeczowego, w szczególności użytkowania.

Została również uchwalona ustawa z 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych (Dz.U. Nr 135, poz. 884 z późn. zm.) będąca implementacją dyrektywy 90/314/EWG z 13 czerwca 1990 r. o podróżach turystycznych za cenę zryczałtowaną. Określa ona warunki świadczenia usług turystycznych na terytorium Polski i za granicą, przewiduje zezwolenia na działalność

¹² Zob. E. Łętowska, op.cit., s. 110 i n.; E. Bagińska, *Nowe unormowanie odpowiedzialności cywilnej za produkt*, Przegląd Sądowy 2000, nr 9, s. 40 i n.

¹³ Zob. E. Łętowska, op.cit., s. 26 i n.

¹⁴ Zob. eadem, *Prawo umów konsumenckich*, Warszawa 1999, s. 415 i n.; M. Nestorowicz, *Prawo turystyczne*, Bydgoszcz 1999, s. 142 i n.

organizatorów turystyki, normuje umowę o świadczenie usług turystycznych i zawiera przepisy chroniące konsumenta¹⁵.

15. Rękojmia i gwarancja przy sprzedaży. Art. 556 i n. k.c. — istotne zmiany nastąpiły w rękojmi i gwarancji przy sprzedaży.

Zmieniono art. 560 k.c. krytykowany od dawna. Kupujący uzyskał rzeczywiste prawo odstąpienia od umowy w razie wadliwości rzeczy sprzedanej. Nie może on odstąpić od umowy tylko wtedy, jeżeli sprzedawca niezwłocznie wymieni rzecz wadliwą na rzecz wolną od wad albo niezwłocznie wady usunie (a nie — jak w dawnym brzmieniu tylko „oświadczy gotowość”). Ograniczenie to nie ma zastosowania, jeżeli rzecz była wymieniona przez sprzedawcę lub naprawiana, chyba że wady są nieistotne¹⁶.

Oderwano też rękojmię za wady prawne od ewikcji poprzez dodanie art. 572¹ k.c., że kupujący może dochodzić uprawnień z tytułu rękojmi za wady prawne, chociażby osoba trzecia nie wystąpiła przeciwko niemu z roszczeniem dotyczącym rzeczy sprzedanej.

Artykuł 558 § 1 k.c. wprowadza silniejszą ochronę konsumentów, zmniejszając dawne unormowanie, co się wiąże zwłaszcza z prywatyzacją handlu i pominięciem w kodeksie jednostek gospodarki społecznej. Wszelkie klauzule wyłączające lub ograniczające odpowiedzialność z tytułu rękojmi w umowach sprzedaży zawieranych przez przedsiębiorców z konsumentami są dopuszczalne tylko w wypadkach określonych w przepisach szczególnych. Jak dotąd takich przepisów brak. Oznacza to, że klauzule takie są nieważne (art. 58 § 1 k.c.). Wyłączenie lub modyfikacja rękojmi bez ograniczeń są natomiast skuteczne w innych stosunkach (pomiędzy samymi konsumentami oraz w obrocie profesjonalnym), chyba że sprzedawca wadę podstępnie zataił przed kupującym (art. 558 § 2 k.c.). Wobec konsumenta sprzedawca jest zwolniony z rękojmi tylko wtedy, gdy kupujący wiedział o wadzie w chwili zawarcia umowy lub w chwili wydania rzeczy (art. 557 k.c.). Niedołężenie należytej staranności w wykryciu wady przez kupującego nie wystarcza. Ciężar dowodu świadomości kupującego spoczywa na sprzedawcy. Art. 558 k.c. dotyczy zarówno rzeczy nowych, jak i używanych, z wyjątkiem zmniejszenia wartości lub użyteczności rzeczy, które jest następstwem jej normalnej eksploatacji.

¹⁵ Por. E. Łętowska, *Prawo umów...*, s. 386 i n.; M. Nesterowicz, *Prawo turystyczne*, s. 19 i n.; idem, *Umowa o podróż*, [w:] *System prawa prywatnego. Prawo zobowiązań — część szczegółowa*, t. 7, pod red. J. Rajskego, Warszawa 2001, s. 621 i n.

¹⁶ Zob. M. Nesterowicz, *Ochrona prawna nabywcy pojazdu mechanicznego z wadami*, Wyd. Prawnicze (Biblioteka Palestry), Warszawa 1988, s. 31; por. Cz. Żuławska w: *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia: Zobowiązania*, t. II, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1997, s. 43 i n.; W. J. Katner, *Sprzedaż*, [w:] *System...*, s. 102 i n.

Usunięto uzależnienie uprawnień z tytułu rękojmi od wykonania uprawnień wynikających z gwarancji (art. 579 k.c.). Gwarancja, która w doktrynie była określona jako *privilegium odiosum* konsumenta¹⁷ przestała niweczyć już uprawnienia z rękojmi. Obecnie są to dwie niezależne instytucje, dające ochronę kupującemu, z których może korzystać według swojego wyboru¹⁸.

16. Ustawowe prawo pierwokupu. Art. 599 § 2 k.c. Sankcję nieważności bezwarunkowej umowy sprzedaży rozszerzono na każdego współwłaściciela albo dzierżawcę (a nie tylko nieruchomości rolnej, jak w dawnym stanie prawnym) i gminę, jeśli podmiotom tym przysługiwało ustawowe prawo pierwokupu (art. 695 § 2 k.c., art. 76 ust. 1 ustawy z 29 kwietnia 1985 r. o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości, Dz.U. z 1991 r. Nr 30, poz. 127 zastąpionej przez ustawę z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, tekst jedn. Dz.U. z 2000 r. Nr 46, poz. 543); zob. też zmieniony art. 600 § 2 k.c.

17. Umowa kontraktacji. Kontraktującym może być każdy podmiot, a nie jak dawniej tylko j.g.u. (art. 613 § 1 k.c.). Skreślono rygor nieważności przy niezachowaniu formy pisemnej umowy kontraktacyjnej. Forma pisemna jest zastrzeżona tylko dla celów dowodowych (art. 616 k.c.). Producent nie jest już zobowiązany dostarczyć na własny koszt przedmiotu kontraktacji do punktu wyznaczonego przez kontraktującego, gdyż świadczenie powinno być spełnione w miejscu wytworzenia zakontraktowanych produktów, chyba że co innego wynika z umowy (art. 618 k.c.). Rękojmia za wady fizyczne i prawne dotyczy obecnie nie tylko przedmiotu kontraktacji, lecz także środków produkcji dostarczonych producentowi przez kontraktującego (art. 621 k.c.). Z kolei art. 622 § 2 k.c. pozwala stronom na zastrzeżenie w umowie korzystniejszych niż w § 1 warunków zwrotu zaliczek i kredytu przez producenta, jeżeli wskutek okoliczności, za które żadna ze stron odpowiedzialności nie ponosi, producent nie może dostarczyć przedmiotu kontraktacji. Ryzyko produkcyjne dalej obciąża głównie producenta. Strony mogą jednak negocjować inny podział ryzyka, co wynika z zasady swobody umów. Producent nie ma natomiast obowiązku zwrotu innych świadczeń niż pobrane zaliczki pieniężne i kredyty bankowe (np. wartość pomocy agrotechnicznej i zootechnicznej oraz środków produkcji dostarczonych przez kontraktującego)¹⁹.

¹⁷ Zob. W. Czachórski, *Prawo zobowiązań w zarysie*, Warszawa 1968, s. 451.

¹⁸ Por. Cz. Żuławska, op.cit., s. 82; W. J. Katner, op.cit., s. 114–115.

¹⁹ Por. A. Stelmachowski, *Kontraktacja*, [w:] *System...*, s. 168 i n.

18. Umowa najmu. Ustawa o najmie lokali mieszkalnych i dodatkach mieszkaniowych z 2 lipca 1994 r. (tekst jedn. Dz.U. z 1998 r. Nr 120, poz. 87), która przekształciła najem nawiązany na podstawie decyzji administracyjnej w najem umowny, uchyliła art. 689 i 691 k.c. Ten ostatni przepis został zastąpiony przez art. 8 ustawy, dotyczący wstąpienia w razie śmierci najemcy lokalu mieszkalnego w stosunek najmu. Ustawa ta została uchylona przez ustawę z 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie kodeksu cywilnego (Dz.U. Nr 71, poz. 733), która przywróciła art. 691 k.c. w nowym brzmieniu.

19. Umowa dzierżawy.

1. Artykuł 695 § 1 k.c. — przepis ten daje stronom (podobnie jak art. 405 k.z.) możliwość zawarcia umowy dzierżawy na okres lat trzydziestu (a nie jak dotąd lat dziesięciu). Dzierżawę zawartą na czas dłuższy, dopiero po upływie tego terminu poczytuje się za zawartą na czas nieoznaczony. Zmiana ta może umożliwić dzierżawcy podejmowanie poważnych inwestycji (np. budowy na cudzym gruncie hoteli, fabryk), których rentowność uprzedni 10-letni termin dzierżawy nie zapewniał.

2. Określone w art. 30 ustawy z 29 kwietnia 1985 r. o gospodarce gruntami i wywłaszczaniu nieruchomości (Dz.U. z 1991 r. Nr 30, poz. 127) pierwszeństwo oznacza uprawnienie dotychczasowego dzierżawcy lub najemcy gruntu stanowiącego własność Skarbu Państwa lub gminy do otrzymania tego gruntu w dalszą dzierżawę lub najem (uchwała SN (7) z 23 lipca 1992 r., III CZP 69/92, OSN 1992, z. 12, poz. 214).

20. Umowa leasingu. Art. 709¹–709¹⁸ k.c. — dodane przez ustawę z 26 lipca 2000 r. (Dz.U. Nr 74, poz. 857) regulują umowę leasingu jako nową umowę nazwaną (istotę umowy, obowiązki i uprawnienia stron, odpowiedzialność). Jest to leasing finansowy. Tzw. leasing operacyjny jako rodzaj działalności gospodarczej podlegać będzie przepisom o najmie i dzierżawie.

21. Umowa pożyczki. Art. 720 § 2 k.c. został dodany celem wzmocnienia obrotu. Przepis ten wymaga dla pożyczki o wartości przenoszącej pięć milionów zł (500 zł po denominacji) formy pisemnej dla celów dowodowych.

22. Umowa agencyjna. Art. 758–764⁹ k.c. zostały zmienione ustawą z 26 lipca 2000 r. (Dz.U. Nr 74, poz. 857), przez co dostosowane do dyrektywy 86/653/EWG z 18 grudnia 1986 r.²⁰

²⁰ Por. L. Ogiełto, *Umowa agencyjna*, [w:] *System...*, s. 399 i n.; E. Rott-Pietrzyk, *Umowa agencyjna po nowelizacji. Komentarz*, Kraków 2001.

23. Umowa ubezpieczenia.

1. Uchwalona została ustawa z 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej (tekst jedn. Dz.U. z 1996 r. Nr 11, poz. 62 z późn. zm.), która określa ogólne warunki, zasady podejmowania i prowadzenia działalności w zakresie ubezpieczeń majątkowych i osobowych. Ustawa była potrzebna, chociaż wiele jej unormowań wywołuje krytykę w doktrynie²¹.

2. **Artykuł 807 k.c.** Zmiana tego przepisu wiąże się z uchwaleniem ustawy z 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej. Według tej ustawy ogólne warunki ubezpieczeń obowiązkowych (wymienionych w art. 4 ustawy) określa Minister Finansów w drodze rozporządzenia. Natomiast ogólne warunki ubezpieczeń dobrowolnych oraz taryfy i wysokość składek ubezpieczeniowych ustala zakład ubezpieczeń (art. 6 ustawy).

Umowa ubezpieczenia może regulować prawa i obowiązki stron w sposób odbiegający od ogólnych warunków ubezpieczenia. Jednakże ogólne warunki i postanowienia umowy nie mogą być sprzeczne z art. 808 i n. k.c., które poza wyjątkami, są przepisami *iuris cogentis*. Z punktu widzenia celu przepisu chodzić będzie jedynie o odstąpienie na niekorzyść ubezpieczającego (przepisy semiimperatywne).

3. **Artykuł 819 § 3 k.c.** Przepis ten, przewidujący uprzednio terminy przedawnienia roszczeń z ubezpieczenia OC za szkody wyrządzone czynem niedozwolonym — został uzupełniony o przedawnienie roszczeń wynikających z ubezpieczenia odpowiedzialności za szkody wynikłe z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania (co w dawnym stanie prawnym można było przyjmować jedynie w drodze analogii). Unormowanie to pozostaje w korelacji z art. 8 ust. 4 cyt. ustawy z 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej, który stanowi, że uprawniony do odszkodowania w związku ze zdarzeniem objętym ubezpieczeniem odpowiedzialności cywilnej może dochodzić roszczeń bezpośrednio od ubezpieczyciela (tzw. *actio directa*). Dotyczy to zarówno odpowiedzialności deliktowej, jak i kontraktowej.

24. **Hotele i podobne zakłady. Art. 846–852 k.c.** dotyczące hoteli i podobnych zakładów zostały częściowo zmienione ustawą z 24 lipca 1998 r. (Dz.U. Nr 117, poz. 758) na skutek ratyfikacji przez Polskę konwencji europejskiej z 17 grudnia 1962 r. o odpowiedzialności utrzymujących hotele za rzeczy wniesione przez gości hotelowych (Dz.U. z 1999 r. Nr 22, poz. 197 i 198). Ustawa wprowadziła w miejsce nieograniczonej odpowiedzialności hoteli i podobnych zakładów odpowiedzialność ograniczoną kwotowo do wysokości stokrotnej należności za dostarczone gościowi mieszkanie, liczonej za jedną dobę, nie więcej jednak niż do pięćdziesięciokrotnej wysokości tej należności za każdą rzecz. Pominięty został dawny podział na

²¹ Por. E. Kowalewski, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Bydgoszcz 1992, s. 66 i n.

rzeczy „zwykłe” i rzeczy cenne (kosztowności, pieniądze, papiery wartościowe, rzeczy mające wartość naukową i artystyczną). Odpowiedzialność będzie jednakowa bez względu na rodzaj rzeczy. Wyłączenie lub ograniczenie tej odpowiedzialności przez umowę lub ogłoszenie nie ma skutku prawnego. Pojazdy mechaniczne, rzeczy w nich pozostawione oraz żywe zwierzęta nie są uważane za rzeczy wniesione. Hotel lub podobny zakład może za nie odpowiadać jak przechowawca, jeżeli została zawarta umowa przechowania²².

25. Przekaz. Art. 921¹–921⁵ k.c. Potrzeby obrotu wymagały przywrócenia instytucji przekazu, normowanego w art. 613–620 k.z. Tytuł o przekazie i papierach wartościowych został dodany przez ustawę z 28 lipca 1990 r. (Dz.U. Nr 55, poz. 321), zmieniony ustawą z 23 sierpnia 1996 r. (Dz.U. Nr 114, poz. 542). Przekaz jest to jednostronna czynność prawna, która ułatwia zapłatę. Tworzy stosunki prawne pomiędzy trzema podmiotami (przekazującym, przekazanym i odbiorcą przekazu) oparte na podwójnym upoważnieniu.

Między przekazującym a przekazanym powstaje stosunek pokrycia, między przekazującym a odbiorcą przekazu — stosunek waluty. Jeżeli przekazany oświadczył odbiorcy, że przekaz przyjmuje, obowiązany jest względem odbiorcy do spełnienia świadczenia określonego w przekazie. Zobowiązanie to ma charakter abstrakcyjny, przekazany nie może powoływać się na zarzuty ani ze stosunków pokrycia, ani ze stosunku waluty, a jedynie z treści przekazu (np. że świadczenie nie jest wymagalne) oraz na zarzuty, które przysługują mu osobiście względem odbiorcy (np. zarzut potrącenia). Jeżeli przekazany jest dłużnikiem przekazującego co do przekazanego świadczenia, jest on obowiązany względem niego do zadośćuczynienia przekazowi, tzn. świadczenia nie swojemu wierzycielowi, lecz wskazanej przez niego osobie trzeciej. W razie odmowy odpowiada za powstałą stąd szkodę (art. 471 k.c.). Jeżeli przekazujący jest dłużnikiem odbiorcy ani danie przekazu, ani jego przyjęcie przez przekazanego nie umarza długu przekazującego wobec odbiorcy, chyba że strony postanowiły inaczej. Umorzenie długu następuje dopiero z chwilą spełnienia świadczenia. Między przekazującym a odbiorcą przekazu nie powstaje bezpośredni stosunek zobowiązaniowy, chyba że przekazany złoży wobec niego oświadczenie woli wykonania przekazu (akcept). Wtedy odbiorca może żądać od przekazanego spełnienia świadczenia.

Przedmiotem przekazu mogą być pieniądze lub inne rzeczy. Przekaz może być imienny, na zlecenie lub na okaziciela. Przekazem jest np. ban-

²² Zob. M. Nesterowicz, *Nowe unormowanie odpowiedzialności hoteli w prawie polskim*, Przegląd Sądowy 1999, nr 3, s. 17 i n.; idem, *Odpowiedzialność, prawo zastawu i przedawnienie roszczeń utrzymujących hotele i podobne zakłady*, [w:] *System...*, s. 653 i n.

kowy list kredytowy (zlecenie kredytowe), akredytywy bankowe, przekaz pocztowy. Sformalizowanym przekazem pieniężnym jest weksel i czek²³.

26. Papiery wartościowe.

1. **Artykuły 921⁶–921¹⁴ k.c.** Papiery wartościowe są to dokumenty, które ucieleśniają uprawnienia majątkowe (np. obligacje, weksle, чеки, akcje, losy loteryjne, książeczki oszczędnościowe) i ułatwiają obrót wartościami majątkowymi²⁴. Papiery mogą być imienne, na zlecenie lub na okaziciela. Papiery są zbywalne, a nabywca uzyskuje uprawnienie z nimi związane. Posiadacz papieru wartościowego ma formalną legitymację do żądania spełnienia świadczenia przez dłużnika („prawo idzie za dokumentem”). Spełnienie świadczenia do rąk tej osoby zwalnia dłużnika z zobowiązania, chyba że działał w złej wierze. Dłużnik może powołać się wobec wierzyciela tylko na zarzuty, które dotyczą ważności dokumentu lub wynikają z jego treści albo służą mu osobiście przeciw wierzycielowi (art. 921¹³ k.c.).

Umarzanie papierów wartościowych regulują przepisy szczególne (dekret z 10 grudnia 1946 r. o umarzaniu utraconych dokumentów, Dz.U. z 1947 r. Nr 5, poz. 20; ustawa z 28 kwietnia 1936 r. — Prawo wekslowe, Dz.U. Nr 37, poz. 282; ustawa z 28 kwietnia 1936 r. — Prawo czekowe, Dz.U. Nr 37, poz. 283; ustawa z 15 września 2000 r. — Kodeks spółek handlowych, Dz.U. Nr 94, poz. 1037).

Jeżeli papier wartościowy został prawomocnie umorzony, dłużnik jest obowiązany wydać osobie, na której rzecz nastąpiło umorzenie, na jej koszt, nowy dokument, a gdy wierzytelność jest wymagalna — spełnić świadczenie (art. 921¹⁴ § 2 k.c.).

2. **Artykuł 921¹⁵ k.c.** Przepisy o papierach wartościowych stosuje się odpowiednio do znaków legitymacyjnych (np. kwitów багаżowych, znaków będących dowodem oddania przedmiotów do szatni, do naprawy itp.) stwierdzających obowiązek świadczenia. Znaki legitymacyjne stanowią jedynie dowód uprawnienia i ułatwiają uzyskanie świadczenia. W razie utraty znaku legitymacyjnego wierzyciel może wykazać swoje uprawnienie innymi środkami dowodowymi.

Do znaków legitymacyjnych na okaziciela (np. zwykłe bilety kolejowe, autobusowe, tramwajowe, bilety teatralne, kinowe) stosuje się odpowiednio przepisy o papierach wartościowych na okaziciela (są przenoszalne przez

²³ Zob. W. Opalski, *Prawna charakterystyka przekazu według kodeksu cywilnego*, Przegąd Ustawodawstwa Gospodarczego 1990, nr 11.

²⁴ Zob. M. Jakubek, J. Mojak, *Prawo papierów wartościowych*, Lublin 1994; A. Szpunar, *Komentarz do prawa wekslowego i prawa czekowego*, Warszawa 2000; K. Piasecki, *Prawo wekslowe i czekowe z komentarzem*, Warszawa 1993; M. Bączyk, M. Kosiński, M. Michalski, W. Pyziół, A. Szumański, I. Weiss, *Papiery wartościowe*, Kraków 2000.

wydanie), chyba że co innego wynika z przepisów szczególnych. W razie zgubienia lub ich utraty w inny sposób następuje utrata uprawnienia.

3. Artykuł 921¹⁶ k.c. Przepisy o papierach wartościowych stosuje się odpowiednio do papierów wartościowych opiewających na inne prawa niż wierzytelności, np. konosamenty w przewozie morskim, dowody ładunkowe w żegludze śródlądowej, dowody składowe domów składowych.

Zob. ustawy szczególne: ustawa z 21 lipca 1997 r. — prawo o publicznym obrocie papierami wartościowymi i funduszach powierniczych (Dz.U. Nr 118, poz. 754 z późn. zm.), ustawa z 29 czerwca 1995 r. o obligacjach (Dz.U. Nr 83, poz. 420 z późn. zm.), cyt. wyżej prawo wekslowe i czekowe.

27. Art. 853–859⁹ k.c. Została zmieniona umowa składu w k.c. oraz dodane przepisy o działalności domów składowych i dowodach składowych, jako papierach wartościowych (ustawa z 16 czerwca 2000 r., Dz.U. Nr 114, poz. 1191)²⁵.

²⁵ Zob. K. Zacharzewski, *Dom składowy jako przedsiębiorca zaufania publicznego*, Studia Prawnicze 2001, nr 1; J. Napierała, *Umowa składu*, [w:] *System...*, s. 493 i n.